

Veiklios moters socialiniai vaidmenys šeiminės partnerystės kontekste

JURGITA ČYŽIŪTĖ

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Filosofijos ir politologijos katedra, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius

El. paštas: jurggita@gmail.com

Straipsnyje aptariama šeiminės partnerystės formų diversifikacija, šeimos / karjeros prieštatos, siejamos su įtampa vaidmenyse. Veiklios moters šeiminės partnerystės kontekste tyrimo teoriniai metodologiniai aspektai yra nagrinėjami simbolinio interakcionizmo struktūrinėje priėjoje parodant naujas veiklios moters sociologinio tyrimo galimybes. Tyrinėjami lūkesčiai, priskiriami veiklios moters statusui: kuo daugiau atliekama vienalaikių vaidmenų, tuo didesnis vaidmens konfliktas. Autorės išskirtas empirinio tyrimo modelis taikomas analizuojant lietuviškuose spaudoje žurnaluose pateikiamą veiklios moters portretą jos vaidmenų suderinamumo požiūriu. Nustatyta, jog moters socialiniai vaidmenys grindžiami šeimos ir karjeros kategorijomis, kurios pateikiamos per vaidmenų suderinamumo ir vaidmens įtampos prizmes. Veikli moteris pristatoma kaip reflektuojanti tradicinius motinos, žmonos, namų šeimininkės vaidmenis bei susidurianti su vaidmenų derinimo problema. Daroma išvada, jog didesnė moters atliekamų vaidmenų įvairovė sąlygoja stipresnę vaidmens įtampą tarpasmeninių santykių kontekste.

Raktažodžiai: moters vaidmenys, vaidmenų suderinamumas, vaidmens įtampa, vaidmens konfliktas, šeiminės partnerystės formos, šeimos / karjeros prieštata

ĮVADAS

XX a. antros pusės pokyčiai įgalina kalbėti tiek apie šeiminės partnerystės formų pliuralizaciją, tiek apie moters vaidmenų diskurso sklaidą. Vis daugiau moterų savo vaidmenį ne tik sieja su darbo veikla, bet ir ryžtasi siekti karjeros, kuri tradiciškai priskiriama vyrams. Tačiau moteris vis dar pirmiausiai asocijuojama su pareigomis ir aukojimusi šeimai. Vis dar aktualūs tradicinių patriarchalinių moters – motinos, žmonos, namų šeimininkės – vaidmenų pokyčių klausimai, tačiau moterys nebesiejamos išskirtinai tik su namų sfera, jų tapatumas koncentruojamas apie pasitikėjimą, įgytą efektyviai derinant atsakomybę šeimai / namams ir karjerai. Kita vertus, manoma, kad veiklios moters profesinės saviraiškos siekis aktualizuos visą tarpasmeninių santykių įtampų lauką, kalbama apie neigiamą įtaką partneriui ar vaikams, susiduriama su dilemomis, o ne su aiškiais, neabejotiniais pasirinkimais. Visa tai savaip lemia šeiminių santykių konstravimą.

ŠEIMINĖS PARTNERYSTĖS FORMŲ DIVERSIFIKACIJOS TENDENCIJOS

Šeimos samprata, grindžiama patriarchaline kultūra, tradicijomis, religiniais įsitikinimais, netenka normatyvinio pobūdžio. Įvardijama šeiminio gyvenimo deinstitutionalizacija yra siejama su permainomomis vertybių sistemoje link individualizmo, kuris orientuoja asmenis į individualią saviraišką griauinant socialiai įtvirtintas elgesio normas, įtraukiant naujų socialinių ryšių darbo vietoje, šeimoje paiešką. Individualizacija išiveržia į santuokos, tėvystės / motinystės sritis ir apibrėžia, jog tradiciniai institutai, tokie kaip branduolinė

šeima ir kiti neabejotini faktai, daugiau nebelaikomi pagrindiniais institutais „įtalpinant“ individus į vaidmenų grupę (Beck-Gernsheim 2002).

Šeimos koncepciją, kur vyras atliko šeimos maitintojo vaidmenį, pakeitė kita – kur šeimos maitintojo, vaikų globos vaidmenimis dalijamasi ir keičiamasi priklausomai nuo gyvenamojo tarpsnio bei sprendimų. Gimstamumas mažėja, tačiau vaiko, kuris tampa alternatyva vienatvei, svarba auga. Moterys išsilaisvina iš moteriško statuso lemties: moderni kontracepcija nutraukia natūralią jungtį tarp lyties ir prokreacijos, namų ruošos darbų svarbos nuvertinimas ir struktūrinis performulavimas, dalyvavimas išsimokslinime ir profesinėje veikloje. Vyrų ir moterų išsilaisvinami iš jiems priskirtų tradicinių, stereotipinių vaidmenų bei lyties sąlygotų suvaržymų, orientuojami į save (Beck 1992: 129–130). Visa tai pateikia naujus gyvenamosios modelius. „[...] kvestionuojami partnerių vaidmenų stereotipai, [...] partnerystė vaduojasi iš norminančių rėmų“ (Juozeliūnienė 2003: 82). Šeiminė partnerystė nebūtinai siejama su santuoka, intymūs santykiai, vaikai nebesąlygoja santykių oficialaus įteisinimo, bendras namų ūkis nebeidentifikuojamas kaip poros atributas (Trost 1999; Levin 2004). Įvardijamos kelios istoriškai naujos santykių formos kaip „sambūvis pavieniui“, „švytuoklinė partnerystė“.

„Sambūvis pavieniui“ literatūroje (Trost 1999; Levin 2004) dažniausiai apibrėžiamas kaip poros, kurios kiekvienas partnerių gyvena nuosavame, atskirame būste, kur gali gyventi ir kiti asmenys, santykis. Čia pagrindinė charakteristika yra saviidentifikacija bei socialinė recepcija – savęs kaip poros suvokimas ir pateikimas socialinėje aplinkoje; tikimasi, jog artimiausia aplinka irgi traktuos kaip porą. Greta įvardijami „švytuoklinio“ tipo santykiai. Tradiciškai vyras atlikdavo „švytuokliavimo“ vaidmenį, tačiau šių dienų „švytuoklinės santuokos“ yra moterų determinuotas susitarimas, nes moterys siekia karjeros ir yra nelinkusios pasilikti tam tikroje vietoje priklausomai nuo vyrų užimtumo. Tik skirtingai nuo vyro, kuris matomas kaip turintis puikų gyvenimo stilių, tokia moteris stigmatizuojama, įvardinama kaip daranti neigiamą poveikį šeimai ir sutuoktiniui. A. Rhodes (2002), B. Bunker ir kt. (1992) „švytuoklinę porą“ apibūdina kaip šeiminės partnerystės formą, kurios partneriai savanoriškai gyvena geografiškai skirtinguose būstuose idant įgyvendintų savo karjeros tikslus; vienas narys nuolat juda tarp kelių būstų, tuo tarpu kitas partneris nuolat gyvena viename jų. Kaip pažymi A. Rhodes (2002), ryšium su netradiciniu tarpasmeninių santykių stiliumi, kurį suformavo „švytuoklinės poros“, jos įsisavino ir netradicinių namų ruošos darbų pasidalijimą. Kritinis veiksnys, kuris abiem minėtais atvejais poras įgalino pasirinkti tokį gyvenimo būdą, buvo jų gebėjimas ir noras atsisakyti tradicinių žmonos / motinos ir vyro / tėvo vaidmenų. Atsiranda naujas variantas – žmonos karjeros galimybių, tolygių jos vyro, įgijimas; abu sutuoktiniai siekia skirtingų karjerų. Kalbant apie „švytuoklinės poros“ tarpusavio santykius, autoriai dažniausiai fokusuoja į pasitenkinimą ir įtampą. Partneriai, palaikantys tokius santykius, nurodo įtampas poros santykiuose, susijusiose su nuolatiniais išsiskyrimais, kasdienio kontakto su šeimos nariais trūkumą.

Naujas požiūris į partnerystę nurodo, jog pakinta moters požiūris į vaidmenų pasidalijimą šeimoje, įvardijamas individualus tradicinių motinos, žmonos, namų šeimininkės vaidmenų reflektavimas. Moters veiklos laukas nebeaprežiamas vien privačia sritimi. Kita vertus, moters profesinė saviraiška sukelia konfliktą tarp šeimos ir karjeros. Kalbama apie veiklios moters vaidmenų (suderinamumo) dilemas, santykio a) moters karjera – šeima; b) moteris – vaikai; c) moteris – sutuoktinis / partneris įtampas.

* Anglų kalboje vartojami terminai „Living Apart Together“ ir „Commuter Couples“. Atitinkamai siūlomi lietuviški terminai – „sambūvis pavieniui“ (I. Juozeliūnienė ir M. P. Šaulauskas) ir „švytuoklinė partnerystė“ (I. Juozeliūnienė ir A. Sipavičienė).

a) Moterims sunku lygiaverčiai išsipareigoti vaidmenims tiek viešojoje, tiek namų sferoje. Kyla preferencijų dilema – jų sprendimai vienoje sferoje riboja daugelį pasirinkimų kitoje, pasirinkimai vienoje sferoje priklauso nuo galimybių kitoje (Gerson 1985). Šeima ir karjera gali būti vienas kitą stiprinantys arba griaunantys veiksniai. Šeimos nebuvimas dažnai išskiriamas kaip reikšmingas moters karjeros įgyvendinimo veiksnys, o kita vertus, šeimos parama sudaro tvirtą ir patikimą pagrindą, kuris yra esminis moterų sėkmingai karjerai (White ir kt. 1992). Moterys, kurioms būdingos stiprios karjeros aspiracijos bei ambivalentiškumas vaikų atžvilgiu, dažniausiai atsisako tradicinės santuokos, kur reikalaujama besąlygiško lojalumo vyro karjerai (Gerson 1985). Neapsiribojama motinos bei žmonos vaidmeniu, tačiau atsižadėti šių vaidmenų irgi būtų savęs ribojimas, kyla dilema.

b) Moterys neišvengiamai susiduria su „motinystės dilema“: vaikų turėjimas *versus* vaikų neturėjimas (Gerson 1985). Atsidūrus tarp išsiamonintos motinystės ir bevaikystės alternatyvų veiklios moterys atsisako vaikų arba nuolat stengiasi atsakyti į klausimą – ar turėti vaikų ir kaip juos integruoti į gyvenimą, jau sąlygotą išsipareigojimų darbu? Į karjerą orientuotos moterys įvertina galimas vaikų (ne)turėjimo pasekmes. Nepaisant tradicinės ideologijos tvirtinimų, jog moteris gali turėti vaiką arba karjerą, bet ne abu kartu, pačios moterys nemato problemos, joms didžiausia problema yra laikas. Pasirenkant motinystę ir nenorint atsisakyti karjeros, moterys apsisprendžia turėti mažiau vaikų, stengiasi į vaikų socializaciją įtraukti partnerius. Tyrimai rodo, jog moterys, užimančios aukštas bei svarbias pareigas, dažniausiai atideda motinystę iki kol nesusiranda partnerio, manydamos, jog taip padarys mažiau žalos savo karjerai. Tačiau nusprendusios turėti vaikų, jos vis tik nepertraukia karjeros, o iš dalies eliminuoja motinos vaidmenį prioritetai teikdamos profesiniam vaidmeniui (White ir kt. 1992).

c) Partneris / vyras, tiesiogiai darydamas spaudimą, sąlygoja motinystę ar bevaikystę (Gerson 1985; White ir kt. 1992). Daroma prielaida, jog moterys linkusios rinktis tokius partnerius, kurie palaikytų jų įsitikinimus. Tačiau vyras gali reikalauti, kad moteris atsisakytų karjeros; įskaitant ir jiems didėjančius reikalavimus dalyvauti namų ruošoje bei vaikų priežiūroje (Grant 2000). Pačios moterys pabrėžia laiko ir energijos trūkumą asmeniniams santykiams. Tyrimai parodė, jog žmonos profesiniams siekiams pralenkus jos vyro pasiekimus, yra tikimybė, kad santuoka baigsis skyrybomis; kita vertus, veikli moteris mažiau laiko skiria žmonos-motinos vaidmeniui. Daroma prielaida, jog vyrų pasiekimai (ar pasiekimų stoka) nustato ribas žmonos galimiems profesiniams pasiekimams. Tyrimai rodo, kad moterų pasitenkinimas darbu, sėkminga karjera labai priklauso nuo partnerio emocinės ir struktūrinės paramos, nes tai padeda įgyvendinti daugialypio vaidmens reikalavimus.

SOCIALINIAI VAIDMENYS SIMBOLINIO INTERAKCIONIZMO STRUKTŪRINĖS PRIEIGOS POŽIŪRIU: VEIKLIOS MOTERS „VAIDMENŲ SUDERINAMUMO“ SPAUDOS ŽURNALUOSE ANALIZĖ

Tyrimo teorinės prielaidos. Pokyčiai šeiminei partnerystės struktūroje laikomi svarbiausiu kintamuoju veiklios moters vaidmenų suderinamumo tyrimui: šeimos struktūra apibrėžia moters išsipareigojimus, priskiriamus vaidmenims, nurodo į vaidmenų visumą, kuri tenka moteriai. Išviryraujant naujai tarpasmeninių santykių struktūrai, lyčių lygybei, individualizacijos tendencijoms, moters tradicinis namų šeiminkės–žmonos–motinos vaidmuo praranda savo normatyvinę galią. Naujas požiūris į partnerystę rodo naujus moters saviraiškos ir savikūros siekius.

Simbolinis interakcionizmas reprezentuoja įvairių šeimos teorijų rinkinį. Vienos jų, struk-

tūrinės prieigos, atstovai pasiūlo teorinių teiginių rinkinį empiriniam tyrimui. Analizuojamos įtampos siejamos su dirbančių motinų vaidmenimis. Vaidmuo apibrėžiamas kaip normatyviniai lūkesčiai. Asmuo vienu metu gali užimti keletą pozicijų, o tai gali sukelti vaidmenų suderinamumo klausimą, nurodant dvi pasekmes: lengvesnį vaidmens atlikimą ir trukdymus atliekant vaidmenis (White, Klein 2002: 69–72). Ne visi vaidmenys reikalauja vienodo įsipareigojimo. Motinystė išskiriama kaip reikalaujanti ypač daug pastangų. Ar moteris patiria įtampą, ar ne, yra susiję su ja pačia ir su kitais šeimos nariais bei socialiai nusistovėjusiomis normomis. Taigi empiriškai tyrinėjami lūkesčiai priskiriami tam tikram veiklios moters statusui.

Vaidmenų suderinamumas. Atkreiptinas dėmesys į tapatumo teoriją, kuri (Stryker 1980) apibrėžia tapatumus kaip internalizuotus vaidmens lūkesčių rinkinius. Jis vartoja „tapatumo reikšmingumo“ bei „reikšmingumo hierarchijos“ sampratas. Daugelis tapatumų tokiu būdu yra struktūruoti pagal jų besiskiriančias aktualizavimo galimybes skirtingose situacijose. Reikšmingi tapatumai yra tie, kurių pagrindu mes pasiruošę veikti. „Nesuderinamumai lūkesčiuose tų, su kuriais bendraujama, turės įtakos asmens tapatumų reikšmingumo struktūros pokyčiams“ (Stryker 1959: 117). Asmenys dažniausiai yra daugelio grupių nariai. Tai, S. Stryker (1980) manymu, veda į „vaidmens konflikto“ ir „vaidmens įtampos“ sąvokų svarstymą. Vaidmens konfliktas egzistuoja, kai prieštaringi lūkesčiai yra priskiriami kuriai nors pozicijai. Vaidmens įtampa kyla iš reikšmingų kitų prieštaringų lūkesčių. Vyro nuostatos ir vaikų buvimas yra du svarbūs įtampos, patiriamos dirbančios moters, determinantai. Struktūrinės prieigos atstovai teigia, jog kas yra vaidmens konfliktas asmens požiūriu, yra vaidmens įtampa platesnės socialinės struktūros, kuri gali būti sukelta įsipareigojant pernelyg daugelio vaidmenų tarpusavio santykiams, atžvilgiu.

Taigi į veiklią moterį žvelgiama kaip į reflektuojančią skirtingus socialinius vaidmenis, kai vaidmuo apibūdinamas kaip lūkesčių ar normų visuma, priskiriama tam tikram moters statusui. Jos tapatumai, siejami su vaidmenimis, skiriasi savo reikšmingumu. Kuo reikšmingesnis tapatumas, tuo labiau tikėtina, jog moteris sieks pasirinkti vaidmenį to tapatumo pagrindu. Ji gali siekti įgyvendinti įsipareigojimus, priskiriamus vienalaikiams vaidmenims, kai lemiamos įtakos turi reikšmingų kitų lūkesčiai atliekamiems vaidmenims.

„Vaidmens sustiprinimas“. S. Marks (1977) teigia, jog pernelyg daug įsipareigoję asmenys gali sumažinti vaidmenų skaičių arba deleguoti kitus tam atlikti. Individo problema – kaip paskirstyti savo energiją ir sugebėjimus taip, kad būtų sumažinta vaidmens įtampa, kuri suprantama kaip sunkumai susiduriant su tam tikro vaidmens reikalavimais. Subalansuoti įsipareigojimai siejami su žema vaidmens įtampa; hipotezė ta, jog individai su subalansuotesnėmis vaidmenų sistemomis teigs mažesnę vaidmens įtampą ir daugiau pozityvios patirties (Marks, MacDermid 1996). Manoma, jog tai išplaukia kaip pasekmė to, kaip konstruojamas gyvenimas, negu to, kad kas ar kiek daug daroma. Kuomet įsipareigojimų, siejamų su vaidmenimis, sistema yra išbalansuota (bet kuris vaidmuo yra didesnės ar mažesnės svarbos nei kuris kitas), vaidmens įtampą S. Marks (1977) traktuoja kaip sąlygotą nepakankamo laiko ir energijos, t. y. ją galima eliminuoti pergrupuojant ir sulyginant įsipareigojimus. Kiti, oponuodami S. Marks, teigė, jog įsipareigojimai yra siejami su mažesne vaidmens įtampa, kuomet individai turi gerą instrumentinę ir emocinę paramą.

Priklausomai nuo to, kaip moteris konstruoja savo gyvenimą, jos įsipareigojimo, siejamo su vaidmenų sistema, būdai sąlygoja atliekamo vaidmens įtampos laipsnį. Ji gali manipuluoti laiku ir energija, skiriamais vaidmenų atlikimui, idant kuris vienas jų gautų didžiąją dalį. Laikas ir energija padidėja ir sumažėja priklausomai nuo aplinkinių paramos ir pagalbos. Moters vaidmens balansas generuoja lengvesnį vaidmens atlikimą bendroje vaidmenų

sistemoje: vieno vaidmens atlygiai kompensuoja kito vaidmens lūkesčius. Moteriai įsipareigojus profesinei veiklai galimi geresni santykiai su partneriu, pozityvi patirtis motinos vaidmenyje. Jei yra sutarimas dėl lūkesčių ir vieno vaidmens atlikimas neprieštarauja kito vaidmens atlikimui, galimas veiklios moters vaidmens sustiprinimas.

„**Vaidmens perkrova**“. Kitaip, nei buvo įvardyta anksčiau, kuo didesnė vaidmens akumuliacija, tuo didesni poreikiai ir vaidmens nesuderinamumas bei tuo didesnė vaidmens įtampa ir konfliktas (Voydanoff ir Donnelly 1999). „Vaidmens įtampa – tai didelis kiekis veiklų, normatyviškai priskiriamų asmens vaidmenų rinkiniui“ (Menaghan 1983: 373). Vaidmens konfliktas kyla tarp dviejų skirtingų vaidmenų, kuriuos prisiima asmuo, lūkesčių (Voydanoff 1987). Vienalaikių vaidmenų atlikimas yra vaidmens perkrova, kuri apibrėžiama kaip turėjimas per daug vaidmens poreikių ir per mažai laiko juos patenkinti, požymis.

Literatūroje daugiausia dėmesio fokusuojama į profesinio statuso poveikį išteikėjusioms moterims. Detalizuojant išskiriami du kintamieji. Savitarpio santykiai galėtų pasiūlyti, jog vyrų dalyvavimas namų veikloje sumažina perkrovą, kurią jų žmonos gali išgyventi. Tačiau moterims kritinis kintamasis yra motinos statusas. Keletas studijų teigia, jog kol santuoka gali sustiprinti vyrų užimtumo progresą, moterims naudingesnis santuokos atidėjimas ar vengimas. Jaučiamas poreikis sukonstruoti savitą bendravimo stilių, kuris nebūtų pririštas prie tradicinių vyro ir žmonos vaidmenų. Priešingu atveju veikli moteris patiria konfliktą dėl neišpildytų normatyvinių lūkesčių, jos vaidmenų įvairovė tiesiogiai susijusi su vaidmens įtampa, įvardijama vaidmens perkrova.

Tyrimo metodika. Tyrimas apėmė 6 spaudos mėnesinius / savaitinius žurnalus, skirtus moterims, išėjusius nuo 2003 m. sausio iki 2005 m. gruodžio imtinai. Analizei pasirinkti žurnalai suskirstyti į 2 grupes: a) „Veikli“, „Stilius“, „Stilius plus“ – leidiniai orientuoti į itin šiuolaikišką moterį; juose pristatoma profesinėje srityje daug pasiekusi veikli moteris, kurios socialinis ekonominis ir profesinis statusas viešajai nuomonei dažniausiai nėra gerai žinomas; b) „Moteris“, „Moters savaitė“, „Žmonės“ – žurnalai skirti kiekvienai moteriai, juose dažniausiai pristatomas įžymių moterų, kurių profesinis statusas yra viešai įtvirtintas, gyvenimų aprašymas.

Tyrimui buvo surinkti visi per 3 metus 6 žurnaluose publikuoti straipsniai atsižvelgiant į tokius kriterijus: straipsnio herojaus lytį (moteris), šeimyninį, socialinį ir profesinį statusą; nagrinėjamą tematiką (veiklios moters įvaizdžio konceptualizavimas bei profesinės veiklos ir šeiminio gyvenimo vaidmenų priešstatos). Tekstai buvo grupuojami pagal tai, ar straipsniai yra apie Lietuvos / užsienio veiklias moteris, ir pagal išskirtas į skirtingą skaitytoją orientuotas žurnalų grupes. Iš viso buvo atrinktas ir klasifikuotas 241 straipsnis, kurių bendra apimtis 347190 žodžių (apie 549 A4 formato standartinius puslapius). Detalesnis publikacijų tyrimas atliktas panaudojant „Hamlet“ programą.

Tyrimo rezultatai. Analizuojamu laikotarpiu spaudos dėmesys veikliai moteriai, jos atliekamiems vaidmenims bei vaidmenų suderinamumo problematikai kito gana nežymiai. Straipsnių apimtis žodžiais bei publikacijų skaičius parodė, jog 2005 metais, lyginant su 2003 metais, santykinai daugiau dėmesio skirta socialiai aktyviai moteriai bei jos reflektuojamų tradicinių vaidmenų probleminiams aspektams.

Atkreiptinas dėmesys į straipsnių antraštes. Išskirtos dvi grupės: neinformatyvios antraštės, kurios neperteikia pagrindinės straipsnyje gvildenamos minties, ir informatyvios, kur vyrauja savikūros, savęs tapatumo tema. Pastarąsias galima skirti į dvi grupes, atskleidžiančias veiklios moters saviraišką privačioje ir viešojoje sferose, o tai parodo, jog moters vaidmenys grindžiami šeimos ir karjeros opozicinėmis kategorijomis, kurioms taikomas konkurencinis modelis. Apibūdinant veiklią moterį pagal antraštėse įvardijamus profesinių / šeiminių vaid-

menų hierarchinį reikšmingumą moteriai, labiausiai išsiskiria veiklios moters, derinančios profesinius ir šeiminius vaidmenis, tipas. Akcentuotina įtampa tarp namų ir profesinės sferos išryškėja moters vaidmenyse tarpasmeninių santykių kontekste: galimas vaidmenų konfliktas dėl laiko stokos arba suderinamumas (sustiprinimas) tarp profesinių ir šeiminių vaidmenų.

Spaudos žurnaluose tradicinis patriarchalinis šeimos vaidmuo silpnėja, darosi nebe toks svarbus, labiau pabrėžiami asmeniniai sutuoktinių tarpusavio santykiai. Pastebimi nauji šeiminės partnerystės tipai, „sambūvis pavieniui“, kuris viešajame diskurse įvardijamas kaip „gyvenimas po dviem stogais“ bei „švytuoklinė partnerystė“.

Žiniasklaidoje moters įvaizdžiai išsiveržia iš patriarchalinės kultūros standartų. Parodoma, jog profesinėje veikloje jos nebeatlieka tik tradiciškai feminizuotais laikomų vaidmenų, įsiveržia į tradiciškai vyriškomis laikomas sferas (pvz., atlieka karinių pajėgų kapitonės, vyriausios leitenantės vaidmenis). Kita vertus, pastebima, jog nors aukštos kompetencijos reikalaujančios pozicijos ir tampa siekiamybe, veiklios moterys neatsisako ir tradiciškai moteriškais laikomų vaidmenų, tačiau galbūt nauja tai, kad paprastai vienu metu atliekama keletas tokių vaidmenų (pvz., dėstytojos, galerijos ir parduotuvės savininkės, verslininkės).

Žurnaluose, skirtuose veikliai moteriai („Veikli“, „Stilius“, „Stilius plus“), vyrauja nuomonė, kad moters vaidmenys profesinėje sferoje daro neigiamą poveikį tarpasmeniniams santykiams. Klasterinė analizė leidžia kalbėti apie veiklios moters vaidmenų perkrovą, kai veiklios moters vaidmens įtampą sąlygoja emocinės ir instrumentinės vyro paramos nebuvimas; žmonos vaidmens atlikimas apsunkina moters profesinės savikūros poreikių tenkinimą. „Motinystės dilema“ nekelia didesnių problemų pačiai moteriai: randama būdų kaip vaikus integruoti į gyvenimą, jau sąlygotą nustatytų įsipareigojimų darbui, nors ir motinystės vaidmuo negali būti atliekamas kompetentingai dėl laiko stokos, arba pasirenkama bevaikystė, bent jau laikinai. Galima pradėti kalbėti apie naują motinystės bei vaikų auklėjimo sampratą: kalbama apie santykius per atstumą, laiko, praleisto su vaikais, kokybę. Motinos ir vaiko diadinė konfigūracija tampa tarsi alternatyva moters ir vyro diadai.

Žurnalų, skirtų kiekvienai moteriai („Moteris“, „Moters savaitė“, „Žmonės“), klasterinė analizė parodo, jog veiklios moters įsipareigojimai profesiniams ir šeiminiams vaidmenims yra suderinami. Todėl, priklausomai nuo to, kaip moteris konstruoja savo gyvenimą, jos vaidmenys sustiprina vienas kitą: žmonos / partnerės bei motinos vaidmens atlygiai kompensuoja kitus saviraiškos poreikius. Bendra veiklios moters vaidmenų struktūra sumažina jos galimą vaidmens įtampą profesinėje karjeroje, pastebimas profesinių ir šeiminių vaidmenų suderinamumas, sustiprinimas. Privačioje sferoje moteris nebėra vienintelė atsakinga už šeimą ir santuoką. Skirtingos įsipareigojimo kombinacijos vaidmenims yra sąlygotos šeimos tipo. Pastebima, jog kalbant apie tarpasmeninius santykius (intymią partnerystę, santykius su vaikais), iškeliamas santykių kaip darbo tema, t. y. santykius reikia puoselėti, o tai gali turėti įtakos sėkmingam šeimyniniam gyvenimui.

Visų žurnalų publikacijos apie užsienio veiklias moteris buvo analizuotos atskirai darant prielaidą, jog veiklių moterų patirtis priklauso nuo socialinės tikrovės. Šiose publikacijose pabrėžiama moters autonomija privataus gyvenimo sferoje, tačiau už aukštą socialinę poziciją ji „moka“ mažesne sėkme tarpasmeniniuose santykiuose. Iš šio klasterio konteksto matyti, jog pati profesinė veikla savaime nekelia sunkumų, greičiau gaunamas finansinis atlygis teikia veikliai moteriai nepriklausomybę ir laisvę, o tai neigiamai koreliuoja santykiuose su gyvenimo partneriu. Motinystės statusas nėra ignoruojamas, priešingai, akcentuojamas pilnatvės jausmas; motinos ir vaiko diada įvardijama kaip šeima. Ne tiek vaikų, kiek vyro / partnerio (ne)buvimas gali būti išskiriamas kaip reikšmingas veiklios moters

vaidmenų suderinamumo bei patiriamos įtampos veiksnys. Dažniausiai ji susiranda tokius partnerius, kurie paremia jos lūkesčius ir aspiracijas, arba atsisako santuokos. Veikli moteris išreiškia norą turėti vaikų pati sau, įvedama įsivaikinimo samprata; namų ruošos, vaikų priežiūros darbai patikimi samdomam personalui. Tokiu atveju galima kalbėti apie vaidmenų derinimo palengvinimą bei balansą. Partnerio / vyro emocinė parama padeda visiškai atlikti įsipareigojimus vaidmenims. To stokoiant, kalbama apie išsiskyrimą, veiklios moters vaidmenų perkrovą, vaidmens įtampą.

Spaudoje parodoma, jog moters tapatumų reikšmingumo hierarchijoje motinos vaidmuo užima aukštesnę vietą nei žmonos vaidmuo. Pasitenkinimas motinos vaidmens atlikimu turi įtakos įtampos nebuvimui šiame vaidmenyje, kita vertus, jaučiama kaltė dėl neišpildytų tradicinių normatyvinių lūkesčių. Pastebima vyro emocinė ir instrumentinė parama leidžia kalbėti apie moters profesinių ir šeiminių vaidmenų sustiprinimą. Tačiau ypač daug dėmesio moterų spaudoje skiriama pasitenkinimui žmonos vaidmens atlikimu, o tai neigiamai koreliuoja su veiklios moters karjera, kalbama apie netektis, vyrauja vienišumo, skyrybų tema. Nepasitenkinimas motinos ir žmonos vaidmenų atlikimu turi įtakos nepasitenkinimui tarpusavio santykiais, o tai lemia veiklios moters vaidmens įtampą.

IŠVADOS

Moters vienalaikis vaidmenų atlikimas gali iškelti jų suderinamumo klausimą. Simbolinio interakcionizmo struktūrinėje prieigoje siūloma veiklios moters vaidmenis analizuoti profesinių / šeiminių vaidmenų priešstatų požiūriu. Nurodomos dvi pasekmės: „vaidmens sustiprinimas“ ir „vaidmens perkrova“. Struktūrinė prieiga įgalina tyrinėti lūkesčius, priskiriamus tam tikram moters statusui: kuo daugiau vaidmenų moteris atlieka, tuo patiria didesnę vaidmens įtampą.

Šeiminės partnerystės diadinių grupių konfigūracijų įvairovė nurodo į moters reflektuojamų vaidmenų įvairovę, o tai sąlygoja pokyčius moters įsipareigojimų, siejamų su vaidmenimis, struktūroje. Tradiciniai motinos, žmonos, namų šeimininkės vaidmenys fiksuojami kaip keliantys vaidmens įtampą. Įvardijamos profesinių ir šeiminių vaidmenų suderinamumo dilemos.

Lietuviškų spaudos publikacijų analizė parodė, jog žurnalai, orientuoti į veiklių moterų auditoriją, daugiausia dėmesio skiria socialiai aktyvios moters tradicinių socialinių lyties vaidmenų bei stereotipinių tarpasmeninių santykių problematikai. Moters vaidmenys grindžiami šeimos ir karjeros kategorijomis, kurioms taikomas konkurencinis modelis, pateikiamas per vaidmenų suderinamumo ir vaidmens įtampos prizmes. Turinio analizė patvirtino, jog atitinkamai nuo to, kaip veikli moteris konstruoja savo gyvenimą, priklauso vaidmens įtampos laipsnis.

Klasterinė analizė parodė, jog žurnaluose, skirtuose karjeros moteriai, vyrauja veiklios moters vaidmens perkrovos aspektai, o žurnaluose, skirtuose kiekvienai moteriai, vyrauja nuomonė apie moters profesinių ir šeiminių vaidmenų suderinamumą, vaidmens sustiprinimas. Pirmoje žurnalų grupėje kalbant apie sėkmę ji labiau siejama su profesine sėkme, o antroje – labiau su šeima, jos parama. Visų žurnalų publikacijose apie užsienio socialiai aktyvias moteris pastebima nuomonė tiek apie veiklios moters vaidmens perkrovą, tiek apie vaidmens sustiprinimą.

Literatūra

1. Beck-Gernsheim, E. 2002. *Reinventing the Family: In Search of New Lifestyles*. Cambridge: Polity Press.
2. Beck, U. 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.
3. Bunker, B.; Zubek, J. M.; Vanderslice, V. J.; Rice, R. W. 1992. "Quality of life in dual-career families: commuting versus single-residence couples", *Journal of Marriage and the Family* 54(2, May): 339–407.
4. Gerson, K. 1985. *Hard Choices: How Women Decide about Work, Career, and Motherhood*. Berkeley: University of California Press.
5. Grant, J. 2004. "Women managers and the gendered construction of personal relationships", *Journal of Family Issues* 21(8, November): 963–998.
6. Juozeliūnienė, I. 2003. *Janas Trostas ir šeimos sociologija. Naujos tyrimo galimybės*. Vilnius: Garnelis.
7. Levin, I. 2004. "Living Apart Together: A New Family Form", *Current Sociology* 52(2, March): 223–240.
8. Marks, R. S. 1977. "Multiple Roles and Role Strain: Some Notes on Human Energy, Time and Commitment", *American Sociological Review* 42, December: 921–936.
9. Marks, R. S.; MacDermid, M. Sh. 1996. "Multiple Roles and the Self: A Theory of Role Balance", *Journal of Marriage and the Family* 58, May: 417–432.
10. Menaghan, E. 1983. „Marital Stress and Family Transitions: A Panel Analysis”, *Journal of Marriage and the Family* 45(2, May): 371–386.
11. Rhodes, A. R. 2002. "Long-distance relationships in dual-career commuter couples: a review of counselling issues", *The Family Journal: Counselling and Therapy for Couples and Families* 10(4, October): 398–404.
12. Stryker, S. 1959. "Symbolic Interaction as an Approach to Family Research", *Marriage and Family Living* 21(2): 111–119.
13. Stryker, S. 1980. *Symbolic Interactionism: a Social Structural Version*. Menlo Park, Calif.: Benjamin/Cummings.
14. Trost, J. 1999. "Family as Set of Dyads", in *Concepts and Definitions of Family in 21st Century*, eds. B. H. Settles, S. K. Steinmetz, G. W. Peterson and M. B. Sussman. New York: The Haworth Press.
15. Voydanoff, P.; Donnelly, B. W. 1999. "Multiple roles and psychological distress: the intersection of the paid worker, spouse, and parent role with the role of the adult child", *Journal of Marriage and the Family* 61, August: 725–738.
16. Voydanoff, P. 1987. "Individual work/family role coordination", in *Work and Family Life*, ed. P. Voydanoff. Beverly Hills, CA: Sage Publications, 77–96.
17. White, B.; Cox, C.; Cooper, C. 1992. *Women's Career Development: a Study of High Flyers*. Oxford: Blackwell.
18. White, J. M.; Klein, D. M. 2002. *Family Theories: Understanding Families*. 2nd ed. London: Sage Publications.

JURGITA ČYŽIŪTĖ

Social roles of a career woman in the context of family partnership

Summary

This article disputes theories that question the diversification of family partnership and the role of strain related to family / career contradictions. Theoretical methodological aspects of the survey of a career woman in family partnership are discussed according to the structural approach of symbolic interactionism, thus introducing new possibilities of sociological survey of a career woman. Expectations regarding the status and roles of a career woman are explored: the greater the diversification of simultaneous roles, the greater their conflict. The empirical model of the survey is applied in investigating the picture of a career woman in terms of her roles' compatibility presented in Lithuanian mass media. It is shown that the social roles of a career woman are based on the categories of family and career, to which the competitive model is applied, which is given through the prisms of role compatibility and role strain. The career woman is presented as reflecting traditional roles of mother, wife and housewife in her own way and facing the problem of role compatibility as well. The conclusion is that the wider variety of roles performed by woman determines the greater role strain in the context of her interpersonal relations.

Key words: women's role, role compatibility, role strain, role conflict, forms of family partnership, family / career contradictions